

"על טיפוגרפיה ואותיות דפוס" הוא ספר שלישי בסדרת ספרי טיפוגרפיה
וקליגרפיה 'בְּרֶקֶת'. הספר עוצב בידי גדעון שטרן ויצא לאור לרגל
תערוכה של דברי דפוס בעיצובו, באקדמיה
הלאומית הישראלית למדעים ירושלים.

הספר נדפס באות 'נרקיסים' בגודל 12 נקודות על נייר רְגִינָה מִיל 120 גר'
המהדורה בת חמש מאות עותקים. 'גדעון' עותקים ממוספרים.
כ"ב עותקים נדפסו על נייר לבד טבעי סאנדנס 118 גרם
נכרכו ידנית והם חתומים וממוספרים באותיות.

© כל הזכויות שמורות למחבר ולהוצאת אבן חשן, רעננה
הדפסה: י.י. הפקות ירושלים בע"מ, תשס"ד
מסת"ב ISBN 9657270103
Printed in Israel 2004

על טיפוגרפיה ואותיות דפוס

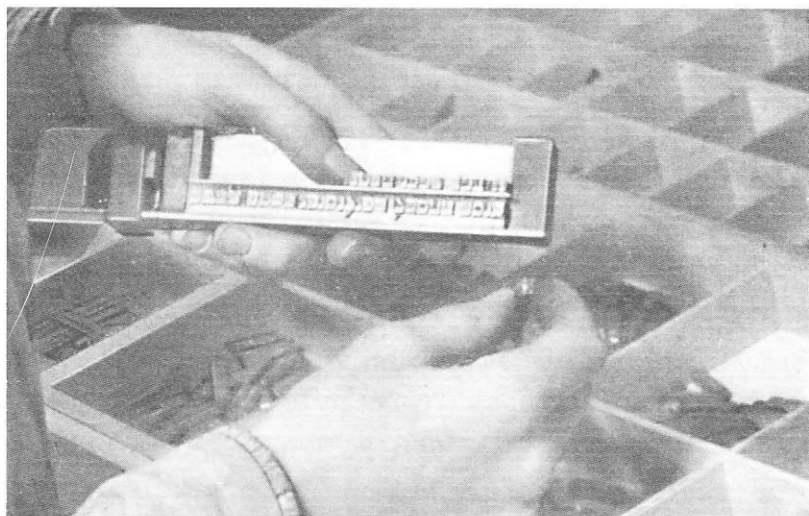
הקורא המצוי בוודאי אינו מודע איך המילים שהוא קורא מורכבות - הוא יודע, כמובן, שהן מורכבות מאותיות, אך לעתים רחוקות הוא יודע איך הן מסודרות, ונדירה עוד יותר המודעות לפרטי צורת האותיות, לעובדה שיש סוגים רבים מאוד של אותיות, מה השפעתן על הקורא ועל הקריאה, ומה הקשר בין צורת האותיות לתרבות בכללה. אנשים מעטים בלבד יודעים שהאותיות מעוצבות בידי מעצבים מסוימים ושאת עיצובן מנחה מטרה מסוימת. ואמנם, לאותיות יש היסטוריה, יש להן מעצב או מעצבים, וסיפורים רבים ומעניינים קשורים אליהן. קצת מן הסיפורים האלה אני רוצה לספר כאן. אם לאחר מה שאספר תסתכלו ביתר עניין על הספרים ועל העיתונים שאתם קוראים או על כל דבר דפוס שעובר תחת ידכם גם יגבר בכם העניין בעולם הסובב אותנו, בדיוק כשם שידיעה מסוימת על אדריכלות מגבירה את ההנאה שיש לאדם מביקור בעיר זרה.

על סידור אותיות

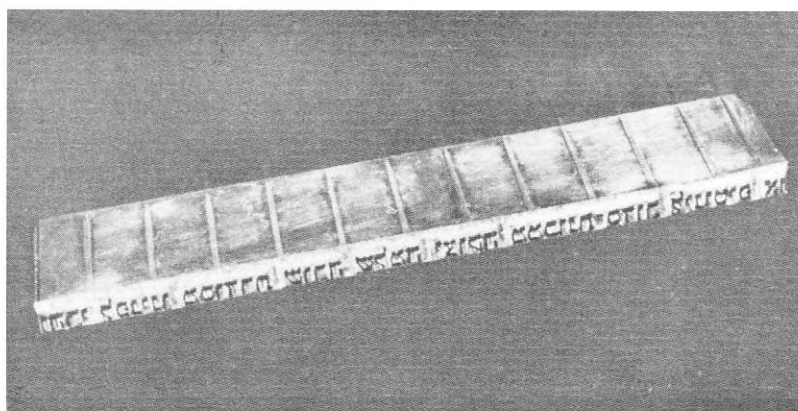
חלק גדול של הסיפור הוא כמובן טכני, ולכן אני מבקש לתאר בקיצור נמרץ את תולדות סידור האותיות. עד לפני כשלושים שנה הדפוס נעשה מאותיות מתכת שסודרו ביד או במכונה. אותיות לסידור יד - המצאתו של גוטנברג מלפני כ-500 שנה - נוצקו בעופרת

אותיות עופרת לסידור-יד
למעלה - אותיות בודדות
למטה - שורות של אותיות אלו

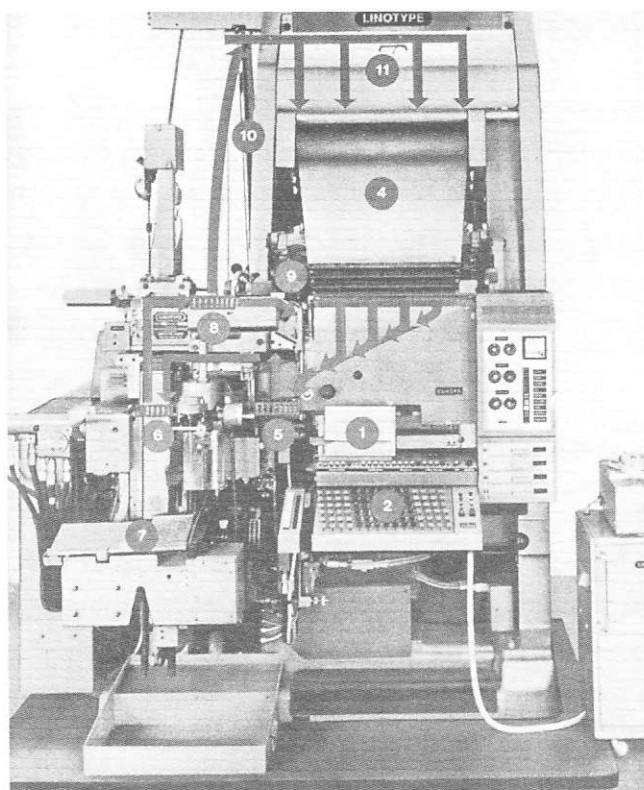

כך מחזיק הסדר את ה"משורה" כדי לאסוף בה את האותיות הבודדות מתוך התיבה

שורה יצוקה מעופרת - התוצר של מכונת סידור מסוג "לינוטייפ"

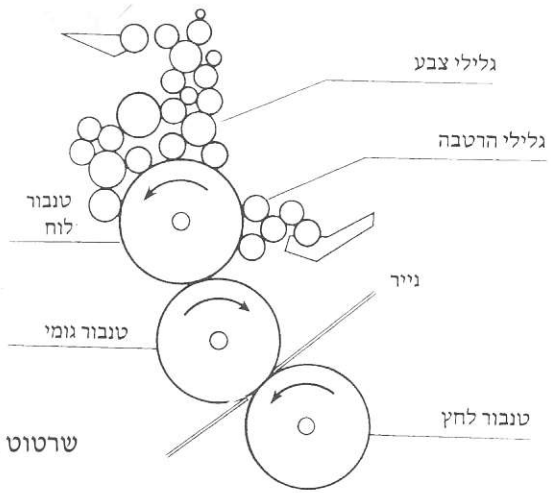
ושימשו להדפסה אחרי שנמרח עליהן צבע דפוס. כך סודרו והודפסו רוב ספרים, עיתונים וכל דבר מודפס אחר עד לפני 150 שנה. בסוף המאה ה-19 המציאו מכונות-סידור שביצעו שלב זה בתהליך ההדפסה בצורה מכנית, מהר יותר וזול יותר, וכך תרמו להוזלה גדולה של מחיר דברי הדפוס וכמובן לתפוצה גדולה יותר של הקריאה בכל העולם.

מכונת לינוטייפ - היום בודאי במוזיאון

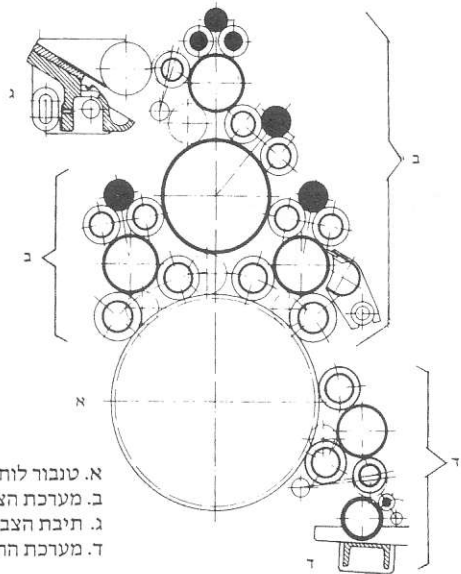
בתקופה האחרונה, למן שנות החמישים או השישים של המאה העשרים, התחוללו שינויים מרחיקי לכת בשיטות הסידור בעקבות שינוי שיטות ההדפסה. השיטה ששלטה מאז המצאת אותיות הסידור בשנת 1450 נקראת "דפוס בלט". עיקרה הדפסת אותיות המכוסות בשכבת צבע דקה על נייר באמצעות לחץ. לימים במקום שיטה זו כבשה את עולם הדפוס שיטה הקרויה "דפוס אופסט"*. השיטה הזאת מבוססת על הדחייה שבין שמן למים. לוח ההדפסה מחוספס כדי שיוכל לקלוט מים. על לוח ההדפסה מושחים את צורת האותיות או התמונות בשכבת שמן דקה המכסה את החספוס. כאשר מעבירים על הלוח קודם מים ואחר כך צבע-דפוס, הצבע נקלט במקומות שבהם הנקבוביות מכוסות שמן ושהמים אינם יכולים לחדור בהם אל הלוח. רק השטחים האלה יופיעו על הנייר. היום יוצרים את השכבה המדפיסה - הדמות - באמצעות צילום. הדמות עשויה חומר רגיש לאור, והוא מתקשה ומתחבר עם הלוח אחרי חשיפתו לאור וטיפול כימי מתאים.

* המילה האנגלית "אופסט" פירושה "העתק". הדמות על הלוח רגישה לחיכוך של נייר, לכן ההדפסה נעשית מהלוח אל סדין גומי ומהגומי אל הנייר, כך שאין מגע ישיר בין הלוח והנייר.

שרטוט המבנה של מכונת דפוס "אופסט"

התפשטות שיטת הדפסה זו הצמיחה את הדרישה לקבל, כנקודת מוצא להדפסת האותיות, דמות מצולמת של האותיות (ושל התמונות). שיטות מגוונות של "סדר צילום" הופיעו בשנות החמישים ונעלמו מהר מאוד עם הופעת המחשב. היום המחשב הוא הכלי הבלעדי לסידור אותיות בכל העולם. כל שיטות הסידור האחרות הוגלו למוזיאון.

שרטוט מבנה מכונת דפוס "אופסט"
 כאן לא מופיע טנבור הגומי אשר נושא
 את הדמות המודפסת אל הנייר

- א. טנבור לוח
- ב. מערכת הצבע
- ג. תיבת הצבע
- ד. מערכת ההרטבה

על אמנות עיצוב האותיות - הטיפוגרפיה

מקור צורתן של כמעט כל אותיות הדפוס שאני מכיר, בכל השפות, הוא הכתיבה. לפני המצאת הדפוס הסופרים הם שקבעו את צורת האותיות, ובעברית היו אלה בדרך כלל סופרי סת"ם ובמידת-מה כותבי מכתבים ומסמכים אחרים. אלף-ביתן שצורתם נקבעה בדרך אחרת, כגון זה של האשורית שנכתבה על-ידי הטבעת יתדות בחרס רטוב, או כתב-החרטומים שנכתב באזמל ובחרט באבן חול, אינם "חיים" עוד. ואולם צורות היסוד שהעניקו הסופר וכליו לאות עברו גלגולים רבים, ואת האותיות שאנו קוראים היום אי-אפשר או קשה מאוד לצייר בקולמוס או בעט הסופר. עם זאת, צורות היסוד האלה נשארו לא רק בעברית אלא ברוב השפות הנפוצות בעולם.

אותם אמר יהוה רוחו אש
ודבר אשר שמתו במד לא ימוש
ממד ומפיו ידעך ומפיו ידעך זרעך
אמר יהוה מעתה ועד עולם: ויתקו

כתב־יד ספרדי, מאה עשירית

ואני אראה כְּשֵׁנִי
מִכֶּטֶחַ בְּאָדָם
מִכֶּטֶחַ בְּנָדִיעִים
כִּשְׁם יְהוָה כִּי אֲמַלֵּם

כתב־יד ספרדי, מאה שלוש-עשרה

הספרים המודפסים הראשונים, מאז התנ"ך של גוטנברג משנת 1456 ועד לסוף המאה ה-15, נקראים "דפוסי ערש" (incunabula). האותיות שהספרים האלה נדפסו בהן היו העתקים נאמנים של אותיות הסופרים, שהיו הדוגמה המתאימה ביותר לתכלית זו. ואולם צורת האותיות השתנתה מהר מאוד בהשפעת הטכניקה החדשה וכליהם של יוצקי האותיות, שהיו שונים כל כך מכליהם של הסופרים. האותיות הלטיניות שהשתמשו בהן המדפיסים האיטלקים הראשונים עוצבו בצורת האותיות שפסל האזמל באבן ולא בצורת האותיות שצר הקולמוס על קלף או על נייר. עם התפשטות הדפוס בעולם המערבי התעוררה דינמיקה עיצובית, תופעה ידועה בשטחים רבים שבהם כלי העבודה משפיעים על צורת המוצר.

ובנאותו שחקים : מענה ארץ קדם מחת זרעות עולם יגיש מפניך ארץ חמרה השמר יושבך
 ישראל בטה בדר עין יעקב ארץ הנה תירוש אף שמי יער פישל : אשרך ישראל מי כמך עם
 נוסע ביהוד מנן עורך ואשר חרב נאותך ופחשו איבך כך ואתה על במה ימי הדרוך :
 ויעל מטה מערכות מואב אלהר נבו ראש הפסטה אשר על פני ירחו וראו יהוד אתפלה
 הארץ מדהלעד ערין : ואת בלנפתלי ואתכל ארץ אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד ביה
 האחרן : ואתהנגב ואתהכפר בקעת דחו עיר התמרים עד צועד : ראמר יהוד ואת הארץ א
 אשר נסבעתי לאברדם ליצחק וליעקב לאמר לורעך אתננה הראיתך בעיניך ושמת לא תעבר
 וימת טס מטה עבר יהוד בארץ מואב על פי יהוד : וקבר אתו בנא בארץ מואב מיל בית פעור

מתוך התנ"ך העברי הראשון שנדפס בשלימותו. שונצינו רמ"ה/1488

אותיות "שונצינו" עם ניקוד, 1488

אותיות הדפוס העבריות הראשונות אף הן נשארו נאמנות לכתבי הסופרים, הן הכתבים הספרדיים הן הכתבים האשכנזיים. אף שהיהודים שמרו על תרבות נפרדת מתרבותם של העמים שסבבו אותם, השפיעה אפנת אותיות הדפוס הלועזיות וסגנוןן על סגנון אותיות הדפוס העבריות. אין ספק שאחת הסיבות הייתה שהמקצועות של יציקת אותיות דפוס ושל חריטת התבניות ליציקתן לא היו אופייניים ליהודים. ברוב המקרים החותמים לתבניות של האותיות העבריות נחתכו בידי בעלי מקצוע לאיהודים בהנחיית סופרי סת"ם או מומחים אחרים לאות העברית.

בגלל החשיבות שהנוצרים ייחסו לתנ"ך, כבר במאה ה־15 הודפסו ספרי תנ"ך עבריים וספרים אחרים בעברית בידי לא־יהודים, והם שינו את האות העברית בהתאם לכישוריהם האמנותיים. במאה ה־18 חלה "מהפכה" בסגנון אותיות הדפוס הלטיניות ובעקבותיה חלו שינויים דומים גם באותיות הדפוס העבריות.

רְבִי מֵת בֶּן חֲמַר אֹמֵר : אֵל תֹּאמֶר
כִּשְׂאֵפְנָה אִשְׁנָה שְׂמָא לֹא תִפְנֶה :
עֵבֶסְךָ לְךָ יוֹסֵף דְּנִילְךָ טַגְרָה זִצְהוּם
בְּפֹאֲרִישׁ נוֹלִיאֲלֵמוּ לִיבִי צֹאֲרַפְתִּי :

אותיות דפוס ספרדיות, 1565

כפי שנראה להלן, ההשפעה של עיצוב אותיות הדפוס הלטיניות על צורת האות העברית המודפסת הלכה וגברה, והיום יש אות עברית "מקבילה" בסגנונה לרבות ממשפחות האותיות הלטיניות הנפוצות יותר.

רֵאָה וְכוּ שְׁלֹשׁ הַיִּשׁ
אֶחָד וַיֹּאמֶר וַיְהִי אֹר
כִּי אֵד נִבְרָא הָאָרֶץ :

אותיות עבריות בסגנון דידו, 1780

Journalistes
GRAINIER

להשוואה - אותיות לטיניות מאותה תקופה (בודוני)

נשאלת השאלה איזו חשיבות יש לצורת האותיות? באיזו מידה עיצובן משפיע על הקריאה שלנו? ובמילים אחרות מה היא טיפוגרפיה?
טיפוגרפיה היא אומנות הרכבת אותיות באופן שיהיו קריאות, ובמידת האפשר והיכולת הקניית מראה יפה לעמוד הכתוב. טיפוגרפיה היא מלאכה ולא אמנות. אפשר להשוותה למלאכת החייטות או הנגרות יותר מאשר לאמנות הציור או הפיסול. אם האותיות ערוכות באופן שקל לקרוא אותן, אם דרך עריכתן מאפשרת לקרוא להבדיל בין עיקר לטפל, אם הן מביאות לקרוא באופן ברור את המידע הכלול בעמוד, הרי שהמלאכה נעשתה כהלכה. אם העמוד הכתוב גם נראה יפה - המלאכה נעשתה היטב. הטיפוגרף יודע שחוץ מן הקריאות גם צורת העמוד משפיעה על הקורא, אף שאין הוא ער לה. לספר יש "אישיות", והרושם שהוא עושה על הקורא למן הרגע שהוא לוקח אותו לידו משתלב עם הכתוב בו, ויש בו כדי לקנות את לבו או לדחותו. ההופעה של הספר תלויה במידה רבה באותיות שנבחרו לסידורו.

ויוסיפו לך שנות חיים. ואומר אמן: ימים בימינה
בשמאולה עשר וכבוד. ואומר פי ארדי מים
ושנות חיים ושלום יוסיפו לך. רי שמעון
בניהודה משם רבי שמעון בן יוחי אומר, הנני
והפח והעשר והכבוד והחכמה הזקנה והשיבה
והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם, שנאמר
עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא:
ויאומר תפארת בחורים פחם והדר זקנים שיב

אותיות דפוס עבריות מהסוג המקובל במאה ה-19

כל אחד זוכר ספרים שהוא קרא בהיותו ילד, כאשר הקריאה הייתה הרפתקה, והזיכרון הזה כולל גם את איוריהם, את כריכתם ואת הדפוס שהם נדפסו בו. גם אם אינכם מכירים את הקווים האופייניים לצורות האותיות כמו פראנק־ריהל ודוד, הזיכרון שיש לכם מן הספרים של ילדותכם כולל את צורת האותיות שבהן הם סודרו, ואם היום אתם קוראים ספר שסודר באותה האות או שאויר בידי אותו האמן, ההרגשה שהספר מעורר בכם כבר ממבט ראשון מושפעת מן הזיכרון הזה. המעצב הנבון משתמש בהשפעה הזאת שיש לאותיות ולצורת הסידור והדפוס כדי לשוות לספר או למודעה את הרושם הרצוי. אכן, "אישיותו" של הספר מורכבת לא רק מן האותיות והאיורים: הכריכה, הנייר ואפילו המשקל - כל אלה הן תכונות אופייניות לספר, ויש להן השפעה על הקורא. ואולם הגורם החשוב מכולם הוא האות, ולכן אני רוצה לספר קצת על אותיות הדפוס שאנו משתמשים בהן היום.

33715. (Neu-Hebr.) - 14 Punkt. Min. ca. 7 kg. - 33740. (Jargon).

שעשית עם-אבותינו ועמנו:
ממצרים גאלתנו / יי אלהינו
ומבית עבדים פדיתנו

33716. (Neu-Hebr.) - 16 Punkt. Min. ca. 8 kg. - 33741. (Jargon).

באופן אכזרי מאדי, עד כי
איש אחד מעדת הספרדים
אשר לא יכל נשוא

33717. (Neu-Hebr.) - 20 Punkt. Min. ca. 9 kg. - 33742. (Jargon).

ויעש אלהים את שני
המארת הגדלים את
המאור הגדל

33718. (Neu-Hebr.) - 24 Punkt. Min. ca. 10 kg. - 33743. (Jargon).

אמרתי אתה מחסי
חלקי בארץ החיים
ורוח ונשמה

אותיות "פראנק-ריהל" בגדלים שונים - מתוך קטלוג בית-היציקה

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz

BERTHOLD CHELTENHAM LIGHT

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz

1234567890

BERTHOLD CHELTENHAM MEDIUM

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz

BERTHOLD CHELTENHAM BOLD

להשוואה: אותיות "צ'לטנהם" אשר עיצובן היה מבוסס על עקרונות דומים

מספר הגופנים של אותיות הדפוס העבריות אינו רב לעומת מספר הגופנים של האותיות הלטיניות. באנציקלופדיה ישנה (לפני עידן המחשב) של אותיות דפוס יש כ-700 גופנים של אותיות דפוס לטיניות, אך קטלוג של גופני דפוס של מסדרה מצוידת היטב כולל כעשרים סוגי אותיות לספר, ומהם רק שישה עד שבעה סוגים בשימוש שוטף. אם נוסיף לגופנים האלה אותיות המשמשות לפרסומת יתוּספו עוד עשרים גופנים, ולהם יש כל מיני וריאציות, למשל: מורחב, מוצר, שמן, נוטה, מוצל, חלול. כאן אצטמצם בכמה סוגים של אותיות שהם הנפוצים והחשובים ביותר ואספר את קורותיהם, איך נוצרו ואיך התפתחו, שכן הסיפור המלא של תולדות הדפוס העברי ואותיותיו בוודאי יכול להחזיק ספר עב כרס, ולא זאת מטרת סיפור האותיות שלי כאן.

פראנק־ריהל

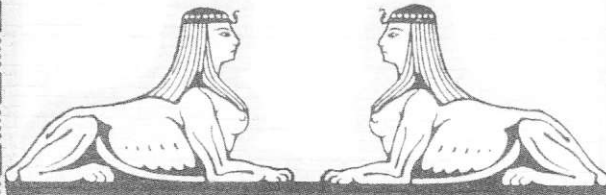
האות הנפוצה ביותר בדברי הדפוס בישראל נקראת "פראנק־ריהל". האות נחתכה ונוצקה בתחילת המאה ה-20 בגרמניה בידי שני אנשים, האחד היה סופר סת"ם, רפאל פראנק, והאחר היה בעל המפעל ליציקת אותיות ריהל (C. F. Rühl Schriftgiesserei). שלוש מטרות עיקריות עמדו ביסוד עיצובה של האות הזאת: שיפור הצד האסתטי של האות העברית המודפסת על-ידי התקרבות לצורת האותיות הקלסית של המדפיסים האיטלקים מן המאות ה-15 וה-16, הבלטת ההבדלים בין אותיות דומות, כגון האות ה והאות ח, האות נ והאות ג ואחרות ויציקת אותיות עופרת שלא יימעכו או יישברו גם אחרי מאות אלפי הדפסות. האותיות שרווחו עד אז בדפוסים העבריים היו מטיפוס "מודרן". באותיות האלה היה ניגוד חד בין קווי האורך הדקים ובין קווי הרוחב העבים, והקווים הדקים נטו להישבר אחרי שימוש קצר יחסית. האותיות החדשות שמרו על צורתן הכללית, ובדרך כלל הבלאי בא לידי ביטוי רק בהתעבות הקווים. באותה התקופה אפשר להבחין במגמה דומה גם בעיצוב האות הלטינית, ואפשר לראות הקבלה בין פיתוח אותיות עבריות לבין אותיות לטיניות דומות מסוג "מודרן" ואלה הדומים ל"צ'לטנהם".

הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאִדְבְּרָה וְתִשְׁמַעַ הָאָרֶץ אֲמַרִי פִי, יַעֲרַף כַּמְטֵר לִקְחֵי תֹזֶל כִּטְל אֲמַרְתִּי, כִּשְׁעִירִי
הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאִדְבְּרָה וְתִשְׁמַעַ הָאָרֶץ אֲמַרִי פִי, יַעֲרַף כַּמְטֵר לִקְחֵי תֹזֶל כ
הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאִדְבְּרָה וְתִשְׁמַעַ הָאָרֶץ אֲמַרִי פִי, יַעֲרַף כַּמ
הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאִדְבְּרָה וְתִשְׁמַעַ הָאָרֶץ אֲמַרִי פִי
הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאִדְבְּרָה וְתִשְׁמַעַ הָאָרֶץ
הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאִדְבְּרָה וְתִשְׁמַעַ
הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאִדְבְּרָה וְתִשְׁמַעַ
הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאִדְבְּרָה וְתִשְׁמַעַ

מתוך קטלוג אותיות של בית־דפוס

ספר תהלים

<p> פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח. לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח. על כן לא יקומו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים, כי יודע יי דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד. </p>	<p> אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב, כי אם בתורת יי חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר </p>
--	---

עמוד מתוך הקטלוג המקורי של בית היציקה ברטולד
אשר יצקו את "פראנק־ריהל" בגרמניה בשנות העשרים

האות פראנק־ריהל נחתכה ע"י בית היציקה ריהל, אך הזכויות נמכרו לבית היציקה
הגרמני הגדול "ברטולד" בברלין. מנהל מחלקת האותיות ה"זרות", יהודי בשם צ'רקסקי,
ראה את האפשרויות של האות החדשה, ובשנת 1925 הוציא חוברת דוגמאות בסגנון
"מזרחי" מיוחד, שהכיל את האות החדשה בגדלים שונים בליווי קישוטים צבעוניים.

לפני עיצוב האות פראנק-ריהל או בערך באותו הזמן יזמה אגודת המורים העבריים בגרמניה יציקת אלף-בית עברי שהתבסס על האותיות המקובלות, ונעשו בו שינויים שמטרתם הייתה להבליט את ההבדלים בין אותיות דומות כדי למנוע מן התלמידים בלבול בין האותיות הדומות. התוצאה המוזרה והמכוערת נראית בשורות המוצגות באיור שלהלן.

בַּהֲטֹאֲשֵׁשׁ זָדָר וְסַחֲרָתָ: וְהַשְׁקוֹת בְּכָלִי זָהָב וְכָלִים
מִכָּלִים שׁוֹנִים וְיִין מַלְכוֹת רַב כִּיד הַמֶּלֶךְ: וְהַשְׁתַּחֲוֶה
כָּדָת אֵין אַיִס כִּי־כֵן יִסָּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ
לַעֲשׂוֹת כְּרִצּוֹן אִישׁ־אִישׁ: גַּם וְשָׁתִי הַמֶּלֶכָה
עֲשֵׂתָה מִשְׁתַּח נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוֹת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ
אַחֲשֹׁרוֹשׁ: בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לִבִּי־הַמֶּלֶךְ בַּיּוֹן
אָמַר לְמַחֲזִימֵן בְּזֹתָא חֲרַבְנָא בְּגִתָּא וְאַבְגָּתָא זֹתָר
וְכַרְכָּס שְׁבַעַת חֲסָרִיסִים הַמְּשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי

האות "המתוקנת" של אגודת המורים, בערך 1920

האות פראנק-ריהל כבשה את עולם הספר והעיתון העברי, ועד היום היא בשימוש כמעט בלעדי בכל העיתונות היומית וברובם המכריע של ספרי הקריאה והספרים האקדמיים. כיוון שהיא שכיחה כל כך בחיי היום-יום הקורא על פי רוב כלל אינו ער לעצם קיומה ולצורתה, ואין הוא מבחין באותה "אישיות" שתוארתי בדבריי קודם. ואולם עצם היותה נפוצה כל כך ומוכרת כל כך משווה לחומר המודפס בה אופי מסוים. נשים לב שלא פעם ספר שנדפס באות אחרת מעורר התנגדות אינסטינקטיבית, שכן הקורא המצוי, ובייחוד מי שמרבה לקרוא, שמרני ביותר ביחסו אל הספר - תופעה אופיינית לא רק אצל הקורא העברי.

דרוגולין

גידול היישוב העברי בארץ ישראל והתפשטות הרעיון הציוני והלאומיות היהודית למן שנות העשרים הביא את התחדשות השפה והספרות העברית ואת הפצתן. התפתחה כתיבה בעברית לסוגיה, עיתונים, כתבי-עת וספרים. בהשפעת התפתחות העניין בטיפוגרפיה בארצות אירופה, בייחוד באנגליה ובגרמניה ובמידה פחותה בארצות הברית, התעורר אצל המו"לים והמדפיסים העבריים הרצון לקבל אותיות עבריות מודרניות יותר מפראנק-ריהל. בין הטיפוגרפים הבולטים ביותר של האות העברית באותה העת היה ד"ר משה שפיצר, שהיה עד לשנת 1938 מנהל הוצאת הספרים "שוקן" בגרמניה. שפיצר גילה בלייפציג, בבית דפוס גרמני גדול בשם "דרוגולין" אות עברית שעיצובה מבוסס על אותיות "וילנה", העיר ששכן בה בית יציקת האותיות של האחיות ראם שנמנו עם יוצקי האותיות החשובים ביותר בעולם היהודי. בשעתו, האות שמצא שפיצר ושנקראה "דרוגולין", הייתה קיימת רק לסידורי-ד ובלא ניקוד. הוצאת "שוקן" הוציאה באות דרוגולין את כל כתיבי ש"י עגנון, ומאז ועד לסגירת בית ההוצאה בידי הנאצים בשנת 1938 נמכרו כמויות גדולות של סוג אות זה, בוודאי בהשראתו של שפיצר, לבתי דפוס בארץ ישראל ונחתכו התבניות הרבות הדרושות לסידור טקסטים מנוקדים בסידורי-ד.

אִישׁ הָיָה בְּאַרְצֵ-עוֹץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא תָם וְיֵשֶׁר
וַיְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרַע : וַיּוֹלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים וְשִׁלֵּשׁ בָּנוֹת :
וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אֲלֵפֵי-צֹאן וְשִׁלֵּשַׁת אֲלֵפֵי גְמָלִים וְחֲמִשׁ

No. 32416 c. 16/12 Punkt Hebräisch IV. Satz etwa 16 Ko. Vokale auf 4 Punkt. Satz etwa 1 Ko.

אִישׁ הָיָה בְּאַרְצֵ-עוֹץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא תָם וְיֵשֶׁר
וַיְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרַע : וַיּוֹלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים וְשִׁלֵּשׁ בָּנוֹת :
וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אֲלֵפֵי-צֹאן וְשִׁלֵּשַׁת אֲלֵפֵי גְמָלִים וְחֲמִשׁ

דרוגולין (מקטלוג בית היציקה)

דוד

בשנת 1934 בערך עיצב הגרפיקאי היהודי יליד גרמניה איתמר דוד את אות "דוד" הקרויה על שמו. הוא עיצב גם אות נוטה ששאבה השראה במידת מה מאותיות רש"י ושתיהן הצורות תואמות היטב זו את זו. למרבה הצער, האות הנוטה לא זכתה להצלחה מסחרית, ועד לבואו של המחשב היה השימוש בה נדיר. אות "דוד", אף שהיא קריאה, יפה וראויה לשימושים מגוונים, משמשת עד היום בעיקר בפרסומת ולאוו דוקא בספרים.

דוד 22 על גוף 22

אין לך אמצאה שהשפיעה על התפתחותה
והתפשטותה של תרבות האדם כְּאִמְצָאָת
הַדְּפוּס. אֵילוּלָא הַדְּפוּס לֹא הִיָּה מוֹפִיעַ

דוד שמן 30 על גוף 30

**אין לך אמצאה שהשפיעה על
התפתחותה והתפשטותה של**

דוד נוטה ונוטה שמן

אבגדהוזחטידכלסמונסעפפצקשת
אבגדהוזחטידכלסמונסעפפצקשת

הדסה

אות-ספר אחרת היא אות "הדסה". מעצבה, הנרי פרידלנדר, נולד בצרפת, גדל ולמד בגרמניה, ואחרי עליית היטלר לשלטון עבר להולנד, שם עבד כמעצב ספרים. עם כיבוש הולנד בידי הנאצים סיעה לו ידידתו הגרמניה מריה להסתתר. אחרי המלחמה היא התגיירה, התחתנה עם פרידלנדר ועלתה אתו ארצה. פרידלנדר החל בעבודת עיצובה של האות עוד בגרמניה, ועם שחרור הולנד מן הכיבוש הנאצי היו שרטוטי האות כמעט בשלים לתהליך המסובך והיקר של חיתוכם ויציקתם לאותיות עופרת לסידור-יד. בינתיים הוזמן פרידלנדר לנהל את "דפוס לימודי ירושלים", בית הספר לדפוס של "מרכז ברנדייס" בירושלים, מוסד שארגון "הדסה" הקימו וניהלו, ואשר כלל גם בתי ספר

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי, יערף כמטר לקחי תול כטל א
האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי, יערף כמטר לק
האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ א
האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ
האזינו השמים ואדברה
ואדברה

אותיות הדסה בגדלים שונים

הקרנות הדו-לאומיות למחקר היו עד לפני שנים מספר תופעה ייחודית
לישראל; היום יש קרנות דו-לאומיות אחדות גם במדינות אחרות (כגון
קרן מקסיקו - ארצות-הברית). המטרות המרכזיות של ייסוד הקרנות
היו קידום המחקר המדעי בישראל והעמקת קשרי המדע בין מדינות,
ובייחוד העמקת שיתוף-הפעולה בין החוקרים הישראלים לעמיתיהם
בארץ השותפה לקרן.

דוגמא של אות "הדסה" בתור אות טקסט

למכניקה עדינה ולאלקטרוניקה. ארגון "הדסה" מימן את חיתוך אותיותיו של פרידלנדר
ואת יציקתן, ולאות תודה על הסיוע קרא פרידלנדר לאות שעיצב "הדסה". האות הופיעה
כאותיות עופרת בערך בשנת 1954, ולימים גם נחתכו מטריצות למכונת סידור. האות
זכתה לפופולריות, והיא משמשת היום לסידור ספרים וכתבי-עת.

לקורא הרגיל לאות פראנק-ריהל אות הדסה נראית לעתים מוזרה במקצת, אך היא
הוכיחה את עצמה כנוחה לקריאה באלפי הספרים ובכתבי-העת המסודרים בה. הנרי
פרידלנדר עיצב את האות בשני משקלים - רגיל ושמן. ניסיונו בשנות השישים לשרטט
אות נוטה לא נתקבל יפה, ולא הגיע לכלל חיתוך ויציקה. היום בעידן המחשב אפשר
לעצב אותיות בקלות יתירה וכל אחד יכול לעוותן כמעט כרצונו. פרידלנדר, מעצבה של
האות "הדסה" ראה התפתחות זו המתעלמת גם מחלקו של האומן היוצר ותופעה זו
גרמה לו לאכזבה ולכעס שהייתי עד להם.

נרקיס ונרקיסים

אות־ספר חשובה ונפוצה אחרת היא "נרקיסים" (שחוברת זו מסודרת בה), ולה בני משפחה רבים כגון נרקיס, נרקיס תם ונרקיס בלוק. האות הזאת לסוגיה עוצבה בידי צבי נרקיס. האות נרקיסים עוצבה ראשונה והופיעה בשנות השבעים. היא מבוססת על טיפוס הכתב הספרדי, ומצטיינת, בין היתר, בקריאות מצוינת. פרטים טכניים ואסתטיים על אותיותיו של נרקיס למיניהן אפשר למצוא ב"ספר הדפוס" אשר צבי נרקיס כתב בו את הפרקים על טיפוגרפיה עברית ועל הדפוס העברי. האותיות ללא תגים (נרקיס בלוק, נרקיס תם ונרקיס חדש) מיועדות יותר לפרסומת מאשר לספר.

נרקיסים 30 על גוף 30

אין לך אמצאה שהשפיעה על התפתחותה והתפשטותה של

נרקיסים שמן

ציוני דרך בטיפוגרפיה העברית

כאמור, רוב סוגי אותיות־הספר הנפוצים היום - פראנק־ריהל, דוד, הדסה, נרקיסים - מבוססים על צורת האות הספרדית־איטלקית של המדפיסים האיטלקים הראשונים במאות ה־15 וה־16 כמו שונצינו ובומברג שהלכו בעקבות הסופרים היהודים־האיטלקים שכתבו בכתב ספרדי. לא במקרה גם רבות מאותיות־הספר הלטיניות הטובות אשר הופיעו במחצית הראשונה של המאה העשרים שאבו השראה מן האותיות האיטלקיות של אותה התקופה. שתי האותיות שאתאר להלן - קורן ושוקן־ברוך - גם הן קרובות לאותיותיו של שונצינו.

נרקיס בלוק

הטיפוגרף המשרת את אמנותו
בעונה, בהבנה
וברגישות לדרישות האות,
ישיג את התוצאות
הטובות ביותר.

באול רנר

נרקיס חדש

אלפביתין חדשים אינם יכולים להיות
אלא פיתוחים הגיוניים של
צורות קיימות, כשהם מעוצבים
בהתאמה לטכנולוגיות החדשות
וכביטוי לתקופה בה אנו חיים.

הרמן צאפף

נרקיסים

מכל ההמצאות והגילויים
במדע ובאמנות,
הדפוס הנו התוצר היחיד
של הציביליזציה
ההכרחי לקיום חירות האדם.

ציארלס דיקנס

נרקיס תם

אין הדפוס צריך לסבול
את הגרוע ואף לא את הבינוני,
מאחר ומחיר יציקתן
של אותיות גרועות
זהה למחיר יציקתן של אלו
כלילות השלמות.

פייר סימון פוריה

נרקיסים שמן

במאה החמש עשרה
הכל השתנה,
החשיבה האנושית גילתה אמצעי
להנציח את עצמה...
המצאת הדפוס היא המאורע
החשוב ביותר בהיסטוריה.

ויקטור הוגו

Models of letters by Zvi Narkiss.

הצגת לעיצובי אותיות נוספות. מעשה ידי צבי נרקיס.

אותיות אחרות מידי צבי נרקיס

קורן

האות "קורן" עוצבה בשנות החמישים בידי אליהו קורנגולד, מעצב ירושלמי, ששם לו למטרה להוציא לאור את התנ"ך באות עברית חדשה, מודרנית ואסתטית. אחת משאיפותיו הייתה ליצור אות עם ניקוד ועם טעמי מקרא תואמים. כאשר סופר סת"ם כותב טקסט מנוקד הוא משתמש ממילא באותו הקולמוס הן לכתובת האותיות הן לניקודן, והדבר מקנה לעבודתו הרמוניה סגנונית. באיור שלהלן אנו רואים דוגמה של אותיות קורן, ובעמוד 8 לשם השוואה דוגמה של אותיות שונצינו המקוריות שהטביעו את חותמן באות העברית. מאז יצאו התנ"כים של קורן לאור בכל מיני גדלים ובאלפי עותקים. יופייה של האות ודיוק ההדפסה, התנועות, הטעמים והעימוד, כל אלו מבטיחים לספרים האלה הצלחה ממושכת. בוודאי רבים מכם ראו עותקים של התנ"ך מסודרים באות קורן, אך אולי בלי להיות ערים שמראם היפה והמכובד בא להם בזכות האות והטיפול הטיפוגרפי הנבון והאסתטי.

א	ב	ג	ד	ה	ו
ז	ח	ט	י	כ	ל
מ	נ	ס	ע	פ	צ
ק	ר	ש	ת		
ך	ץ	ס	ף	ץ	

אותיות "קורן" בצורתן הסופית

אָ אַ
בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ א
הָיְתָה תֵהוֹ וּבְהוֹ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת
עַל־פְּנֵי הַמַּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי־אֹר וַיְהי־אֹר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים
ה
אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא
אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ לַיְלָה וַיְהי־עֶרֶב וַיְהי־בֹקֶר יוֹם
אֶחָד:

ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם
לְמַיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר
ח מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַרְקִיעַ וַיְהי־כֵן: וַיִּקְרָא
אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהי־עֶרֶב וַיְהי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי:

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקּוּוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מְקוֹם אֶחָד
וְתֵרָאֵה הַיַּבְשָׁה וַיְהי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבְשָׁה אָרֶץ וְלַמְקוּוֹה
אֱלֹהִים יַמִּים וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשֵׂא
הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְרִי לְמִינֹו אֲשֶׁר
ב זֶרְעוֹ וְעַל־הָאָרֶץ וַיְהי־כֵן: וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ
זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ פְּרִי אֲשֶׁר זֶרְעוֹ וַיֵּרָא אֱלֹהִים
כִּי־טוֹב: וַיְהי־עֶרֶב וַיְהי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי:

ד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי מְאֹרֹת בְּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם
ט וּבֵין הַלַּיְלָה וַהֲיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וְלַיָּמִים וּשְׁנָיִם: וַהֲיוּ
טז לְמְאֹרֹת בְּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהי־כֵן: וַיַּעַשׂ

עמוד מהתנ"ך של קורן, עם ניקוד וטעמים

שוקן-ברוך

אות אחרת המבוססת במישרין על "משפחת" אותיות שונצינו היא האות "שוקן-ברוך" בעיצובה של פרנציסקה ברוך. האות נחתכה בתחילת שנות החמישים במימון הוצאת "שוקן" בשביל מכונת הסידור "מונוטייפ", והספר הראשון שסודר בה היה "מסה ומעש", האוטוביוגרפיה של חיים ויצמן. אף שבזמן האחרון הותאמה האות לסידור במחשב אין היא נפוצה היום. משתמשים בה בעיקר לסידור שירה.

עשרה ספ רים דב קמח
נגכ ץ לו ף טזך אתן וצספ
עשרה ספורים
כדב קמחי זך
תאגנץצ זלטף

14
Page 14 +

נסיונות של פרנציסקה ברוך לאותיות "שוקן-ברוך"
לגבי הרווח בין האותיות

וישבע המלך ויאמר חי-יהוה אשר
פדה את-נפשי מכל-צרה: כי כאשר
כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי יש
ישראל לאמר כי-שלמה בנך ימלך
אחרי והוא ישב על-כסאי תחתי כי

אותיות "שוקן-ברוך"

אותיות הבלטה ופרסומת

עד כה תיארתי אותיות טקסט וספר. אם תדפדפו בספרים המצויים בחנויות הספרים או בספריות, תמצאו שספרים מעטים מאוד מסודרים באות אחרת מארבעת הסוגים הנפוצים שהזכרתי - פראנק-ריהל, הדסה, נרקיסים ודוד. ואולם חוץ מן האותיות האלה יש סוגים רבים של אותיות שנועדו להבלטה ולפרסומת. בספרים הן משמשות לכותרות, לשערים, לכריכה, ולסוגי הבלטה מיוחדים ברצף הכתוב. כאמור, היום בעידן המחשב הגופנים גמישים ותוכנות הסידור ועיבוד התמלילים כוללות מגוון של צורות לאותה האות לבחירתו של המשתמש, למשל, אות שמנה, נוטה, מוצרת, מורחבת, מוצלת, חלולה ועוד צורות אחרות.

אותיות להדגשה

בעידן העופרת היה צריך לצייר, לחתוך ולצקת סדרה מיוחדת של אותיות שיהיה אפשר להשתמש בהן להדגשת מילים ברצף הנוסח הכתוב. אחת האותיות הראשונות שעוצבו לצורך זה הייתה האות "מרים" המודגמת להלן. היא הופיעה זמן קצר אחרי האות פראנק-ריהל, ושנים רבות הייתה בשימוש כמעט באופן בלעדי להבלטת מילים בטקסט. האות הזאת שונה מאוד מן הפראנק-ריהל לא רק בעובי הקווים, בהיעדר התגים (sans serif) או בזוויתיה הישרות באופן גיאומטרי, היא גם זרה לה ברוחה. לימים לצורך הדגשה נחתכה גם גרסה עבה של האות פראנק-ריהל בשביל סידור מכונה, אך אין היא דומה לאות המעוצבת המקורית. האות השמנה משמשת עד היום ברוב העיתונים וכתבי העת.

אותיות מרים

אותיות אלו נחתכו במקור לפני 100 שנה כאותיות-הבלטה לפרנק ריהל. במשך עשרות שנים הן שימשו למטרה זו בסידור מכונה.

אבגדהוזחטיכךלמםננסעפףצקקרשת1234567890

פראנק ריהל שמן - אחד משבעה נוסחים שונים

שיטה אחרת להדגשת מילים בטקסט כתוב היא פ י ז ו ר או פ י ס ו ק האותיות. כלומר הרחבת הרווחים (kerning) שביניהן. שיטה זו, אם מרבים להשתמש בה מקנה מראה לא שקט לעמוד.

הטיית האותיות היא עוד דרך להדגשת מילים בטקסט. האמצעי הזה הוא אולי האלגנטי ביותר, אך הוא זר למסורת הכתב העברי. בכתבים הלטיניים בעיה זו אינה קיימת, כי בדרך כלל אותם האמנים שעיצבו את האותיות הרומיות עיצבו בצדן, ברוח דומה, גם אותיות מלוות נוטות (italics) או שמנות.

אותיות פרסומת

חיים ואהרוני

כבר בשנות השלושים עוצבו ונוצקו משפחות אחדות של אותיות פרסומת עבריות, תחילה בחיתוך אחד ומאוחר יותר בחיתוכים נוספים. כאשר באירופה היו באופנה אותיות "בלוק" בנויות בסרגל ובמחוגה (ברוח זרם הבאוהאוס הגרמני, שהשפיע עד מאוד גם על האדריכלות בארץ) עיצב יאן לויט בהשפעתן את אותיות "חיים". אחר כך הצטרפה למשפחה האות "חיים צר". באותה התקופה וברוח אותה האופנה עיצב טוביה אהרוני אות שהתבססה על אות לועזית מסוג הקרוי Egyptienne (מצרית) והיא קרויה על שמו "אהרוני". לאות הזאת שני משקלים - רגיל ושמן. שתי המשפחות האלה נמצאות בשימוש נרחב עד היום.

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי, יערך כ
האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמר
האזינו השמים ואדברה ותש'
האזינו השמים ואדברה ות
האזינו השמים ואז

"חיים"

SOMBREROS
Perfume Rosal

להשוואה - אותיות Venus

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פ
האזינו השמים ואדברה ותשמע

"אהרוני" דק

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ
האזינו השמים ואדברה ותשמע
האזינו השמים ואדברה ות
האזינו השמים וא

"אהרוני" רגיל

10124 Coras 24 env. 12 kg 14A 62 a

Exposition de Peinture
BANQUE CHINOISE

11224 Coras 24 env. 11 kg 14A 62 a

Marche aux Flambeaux
Huit Semaines en Ballon
JOURNAL DE MODES

אותיות "Beton" להשוואה עם "אהרוני"

הצבי

בשנות השלושים באירופה החליפה את אותיות נטולי התגים (אותיות "בלוק") האות "פוטורה" שאמנם יש לה מן המשותף אתן, אך היא שונה מהן, אלגנטית יותר וקרובה יותר לצורות הקלסיות של האות הלטינית-רומית. האות הזאת כבשה את העולם ונחתכה בחיתוכים רבים, כולם טובים ויפים. באותה העת הופיעה בשווייץ משפחת אותיות דומה הקרויה "אוניברס", וגם היא זכתה לתפוצה רחבה.

MAURICE GIRON Agrandissements

אותיות Futura להשוואה עם "הצבי" (בעמוד ממול)

ד"ר משה שפיצר, שהיה מנהל הוצאת הספרים "שוקן" בגרמניה וש אחרי עלייתו ארצה היה מנהל הוצאת הספרים של הסוכנות, יזם את עיצובה של אות עברית מודרנית, מבוססת על צורתן הקלאסית של האותיות בלא תגים ברוח האותיות "פוטורה" ו"אוניברס". פיתוחה של האות היה בשיתוף פעולה הדוק עם הגרפיקאי צבי האוסמן והיא נקראה לכבודו "הצבי". לאות שני משקלים - רגיל ושמן, והיא מתאימה לפרסומת תרבותית.

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
XYZ

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz

1234567890

UNIVERS 55

אותיות Univers להשוואה עם "הצבי"

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי, י
האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ א
האזינו השמים ואדברה ותשמע ה
האזינו השמים ואדברה ותש
האזינו השמים ואד
האזינו השמים

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי, יערף כמטר לקחי תזל כטל א
האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי, יערף כמטר לק
האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי

"הצבי" דק ורגיל

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמ
האזינו השמים ואדברה ותשמ
האזינו השמים אדב

"הצבי" חלול

סת"ם

בין האותיות החדשות שעוצבו ונוצקו בשנות השלושים בולטת האות סת"ם. פרנציסקה ברוך, המעצבת של האות הזאת, הייתה אמנית כתב מעולה, שיצרה כמה אלף-ביתין עבריים חדשים שלא הגיעו לכלל יציקה, אך היום אולי הועתקו לגופני מחשב. המקור לאות סת"ם הוא כתב-היד של "הגדת פראג" משנת 1529, ועיצובה מעוגן באות-הכתב האשכנזית שפרנציסקה ברוך כתבה בה בעט הגדה של פסח בשיתוף עם הצייר והמאייר הידוע יעקב שטיינהרדט. היא נעשתה לאות דפוס בתקופה שבה עבדה פרנציסקה ברוך בשביל הוצאת "שוקן", לפני עלייתה ארצה בשנת 1933. אות סת"ם זכתה להצלחה מסחרית ותרבותית רבה, והיא משמשת עד היום כאות הבלטה ופרסומת, היא מופיעה בכותרות, בכרזות ובעטיפות, אך היא לא נקלטה כאות לקריאה רצופה. פרנציסקה ברוך גם עיצבה את האות "שוקן-ברוך", שעליה סופר קודם, ואת תווית השם החדשה של עיתון "הארץ".

האזינו השמים וארברה ותשמע הארץ
האזינו השמים וארברה תשמ
האזינו השמים וארברה ו
האזינו השמי

"סת"ם"

הארץ

www.haaretz.co.il

עיצוב: פרנציסקה ברוך

לימים הופיעה האות סת"ם ב"חיתוכים" (שינויים) נוספים - רמב"ן (מוצר), רחל (חלול) ודק. אך ככל הנראה הם נעשו בלא שיתופה של המעצבת ובלא הסכמתה.

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי יע
האזינו השמים ואדברה ותשמע ה

ישבו הנלבבים בשיריהם נתונות
בתוך שרווליהם ונסתבלו בנגדם

"רמב"ן" - סת"ם צפוף, ו"רחל" - סת"ם חלול

הטיפוגרפיה והמחשב

אמנם עוד לפני כניסת המחשב לתחום הסדר נוסף מגוון של אותיות על אלו שכבר עמדו לרשותו של הגרפיקאי - אותיות פרסומת, אותיות דמויות כתב־יד, חיקויים עבריים לאותיות אופנתיות בלועזית וחיתוכים נוספים של משפחות קיימות. אחדות מן האותיות הוכנו לשימוש ב"לֶטְרֶסֶט" - שיטה של הכנת אותיות המיועדות להדבקה על נייר לבן על-ידי לחץ על הדף שהן נמצאות בו. ואולם עם בוא המחשב נפתח לרווחה השער לאוצר של אותיות מסוגים שונים ומשונים. היום הגרפיקאי - המקצועי או החובב - אינו ניצב לפני הבעיה איפה למצוא את האות שהוא רוצה בה אלא איזו אות לבחור מבין מאות האפשרויות העומדות לרשותו. ריבוי צורות האותיות במגוון רחב של סוגים מביא באמת לאנדרלמוסיה סגנונית בעיצוב הטיפוגרפי. רק ריסון על בסיס ידע מקצועי והכרה עמוקה יותר של אופי האותיות ושל השפעתן על התת-מודע של הקורא יעזור כאן בג'ונגל ההתמצאות.

עיצובן של אותיות הדפוס הוא פרי של עבודה מרובה ושל מאמץ אינטלקטואלי רב.

חנה אגדהוזהוהטיכילמנסעפצקרת89067890

בר סלע כנד אבגדהוזחטיכ90

בר סלע שמן צר אבגדהוזחטיכלמ90

יעל סלע דק אבגדהוזחטיכיל90

יעל סלע דק צר אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת7890

מנגו כנד אבגדהוזחטי90;

מנגו שמן צר אבגדהוזחטיכלמנסע90

מינל בינוני אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת901234567890?

מינל בינוני צר אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת901234567890?ש

אלון אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת567890;

שוהם אבגדהוזחטיכלמנסע90

שביט אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת567890

סלע סמלים ☸ ☺ 👤 ✉ ❤️ 🖱️ 👁️

חיים חדש שמן אבגדהוזחטי90;

חיים חדש צר אבגדהוזחטיכלמנסע90

פרנק ריהל חדש דק אבגדהוזחטי90

פרנק ריהל חדש בינוני אבגדהוזחטי90

פרנק ריהל חדש חצי שמן אבגדהוזחטי90

פרנק ריהל חדש חצי שמן אבגדהוזחטי90;

צלליות דק אבגדהוזחטיכ90;

צלליות בינוני אבגדהוזחטי90

צלליות שמן אבגדהוזחטי90

כוכבים דק אבגדהוזחטיכ90;

כוכבים בינוני אבגדהוזחטי90

כוכבים שמן אבגדהוזחטיכ90;

כוכבים בינוני צר אבגדהוזחטיכלמנסע90

כוכבים שמן צר אבגדהוזחטיכלמנסע90;

קריסטל בינוני אבגדהוזחטי90;

קריסטל שמן אבגדהוזחטיכ90;

קריסטל בינוני צר אבגדהוזחטיכלמנסע90

קריסטל שמן צר אבגדהוזחטיכלמנסע90

סלעית דקיק אבגדהוזחטיכ90

סלעית דק אבגדהוזחטיכל90;

סלעית בינוני אבגדהוזחטי90;

סלעית שמן אבגדהוזחטי90

סלעית כנד אבגדהוזחטי90;

סלע קלאסי דק אבגדהוזחטי90;

סלע קלאסי בינוני אבגדהוזחטי90

סלע קלאסי שמן אבגדהוזחטי90

מפל דק אבגדהוזחטיכלמנסע90

מפל בינוני אבגדהוזחטיכלמנסע90

מפל חצי שמן אבגדהוזחטי90;

מפל שמן אבגדהוזחטיכלמנסע90;

מפל כנד אבגדהוזחטי90;

מפל שמן צר אבגדהוזחטיכלמנסע90;

מפל חצי שמן מעוגל אבגדהוזחטי90;

מפל כנד מעוגל אבגדהוזחטי90;

סלע אציל רחב דק אבגדהוזחטי90;

סלע אציל רחב בינוני אבגדהוזחטי90

סלע אציל רחב שמן אבגדהוזחטי90;

סלע אציל רחב כנד אבגדהוזחטי90;

סלע אציל דק אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת90

סלע אציל בינוני אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת90

סלע אציל שמן אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת90;

סלע אציל דק צר אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת901234567890?;

מעיין סלע בינוני אבגדהוזחטי90

מעיין סלע שמן אבגדהוזחטי90

מעיין סלע כנד אבגדהוזחטי90

מעיין סלע כנד צר אבגדהוזחטי90;

יהלום כוכב אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרת67890

סקארי וז'ל אגדהוזהוהטיכילמנסעפצקרת7890

סקארי שן אגדהוזהוהטיכילמנסעפצקרת890

© כל זכויות היוצרים של עיצוב טיפוסית האות שמורות לשמואל סלע. © כל זכויות היוצרים של תוכנית הפונטים שמורות לשמואל סלע ואימפקט שמורות תוכנה (1996) בע"מ

עלון פרסום של אותיות עבריות למחשב - לתת לכם מושג על מספר האותיות העומדות היום לרשותו של המעצב.

מושקעים בו מחשבה, לימוד של תולדות הכתבים למיניהם, חוש אסתטי ובחינת אלפי פרטים על תכונותיהן של אותיות דפוס. עד לעידן המחשב אותיות הדפוס דרשו גם השקעה גדולה של אמצעים פיסיים וכספיים. חיתוך החותמים, הטבעתם במטריצות ויצירתם בעופרת היו יקרים מאוד. לכן ברוב ארצות העולם האותיות שעיצבו אמני-הכתב מוגנות בזכויות יוצרים בדיוק כמו ספרים, ויצירות אמנות אחרות.

ואולם היום בעידן המחשב נעשתה העתקת אותיות לצורכי סידור פשוטה עד כדי כך שהגנתן על ידי זכויות היוצרים למעשה איבדה את ערכה. הנגישות לאותיות הדפוס בזכות המחשב והגמישות הרבה שהוא מקנה להן הצמיח שתי פנים חדשות ומיוחדות לעיצוב אותיות דפוס - ה"גוֹנְבֵה" והעיוות הממוחשב. זו נחלתן הן של האותיות העבריות הן של האותיות הלועזיות.

ואמנם ברוב תוכנות הסדר ועיבוד התמלילים, יש אפשרות לשנות את צורת האותיות הן במסך הן במדפסת על ידי הרחבתן, הצרתן, שינוי המרחק שבין אות לאות (kerning), הטייתן לימין או לשמאל, עיבויין, ואפשר לשוות להן צורה חלולה ומוצללת, וכל אלו בלא ביקורת אמנותית או אחרת. מקצת השינויים האלה עשויים להועיל למעצב הספר או הפרסומת, אך רבים מהם מסלפים את צורת האות היסודית שהאמן-היוצר קבע בעמל רב וברגישות לפרטים קטנים רבים. השינוי הבלתי-מבוקר בצורת האותיות נעשה נפוץ כל כך והוא מקל כל כך את עבודת הסדר שהמלחמה נגדו כמוה כמלחמה נגד טחנות-רוח.

לסיכום הנאמר עד כה הרי לפניך רשימה תמציתית של אותיות טקסט ופרסומת עבריות, עם הסברים קצרים לתכונותן. הרשימה נלקחה מתוך חוברת בשם "על אותיות וספרות" מאת הנרי פרידלנדר, מעצבה של אות "הדסה". היא מיצגת את רוב האותיות שהיו בבית-דפוס מצוייד היטב בשנות ה-70, לפני הכנסת המחשב. מי שמכיר ומזהה את האותיות הללו ימצא את דרכו ב"ג'ונגל" האותיות של היום ביתר קלות.

דרונגולין, בין האזניות הספרדיית המרוגולות של המאה ה-19, היא אולי היחידה ששמרה שמך של כובד ויפף דוגמתה.

מרגולין, אות מי-1890 לערך, הושפעה בטונות של בודוני וידין.

פרנק רייזל, מצוירת ע"י רפאל פרנק וריחה ב-1920 לערך, כתוקין אוהיות כמו 20-21.

סתים, היתק (ביזמת פרנציסקה ברון) של אות אשכנזית מהמאה ה-16, לערך שנת 1923.

רשי, ±1890. עיבוד חלוש במקצת של הכתב הדרוט האיטלקי מהמאה ה-16.

חיים, האות הראשונה בסגנון "גרטיסקי", מצוירת על-ידי חיים לוי ב-1933 לערך.

20 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה: ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית, מתי תבנית זו לדפוס? זהו שרעוט מדוייק המראה לסדר כאלו אותיות ישתמש, יהיו הרווחים וכו'. לשרעוט

21 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה: ראשיתן תחילה: ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית, ומתי תבנית זו לדפוס? זהו שרעוט מדוייק המראה לסדר כאלו

22 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה: ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. ומהי תבנית זו לדפוס? — זהו שרעוט מדוייק המראה לסדר כאלו אותיות ישתמש, יהיו הרווחים

23 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה: ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. ומתי תבנית זו לדפוס? — זהו שרעוט מדוייק המראה לסדר כאלו אותיות ישתמש, יהיו הרווחים

24 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה: ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. ומהי תבנית זו לדפוס? — זהו שרעוט מדוייק המראה לסדר כאלו אותיות ישתמש, יהיו הרווחים וכו'. לשרעוט כמו אלו קולאים וממוים.

25 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה: ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. ומהי תבנית זאת

אהרנרני עבה רדק, מצויירת ע"י פוניביה אהרנרני
ב-1938 לערך.

מאיר-ברוך, מאת ל' א' מאיר ז"ל, שנערך ב-
רישומים של פרנציסקה ברוך, 1935± (נוצקה
בארץ 1958).

שקוף-ברוך, מצויירת על-ידי פרנציסקה ברוך
בשותף עם גרשון שקוף, ב-1946 לערך. סגנון
ספרדי.

דוד זקוף ונוטת, מצויירת על-ידי אהמר דוד,
1952±. האות מנצלת צורות בתוכה חופשיות,
ובעיצוב הנוטה - צורות מכתב רש"י.

קרבן ריגיל ורבק, מצויירת על-ידי א' קורנבולד,
1952±. האות מחקנת את מגרעות האותיות
מסוף המאה שעברה.

26 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה
תחילה! ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. ומה
כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה!

27 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה
תחילה! ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית.
ומהי תבנית זו לדפוס? - זהו שרטוט מדוייק המראה לסדר

28 אך כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה!
ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. ומהי תבנית זו לדפוס?
זהו שרטוט מדוייק המראה לסדר באלו אותיות ישתמש, יהיו הרחוקים

29 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה!
ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. ומהי תבנית זו
כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה!
ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. ומהי תבנית זו

30 כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה! ראשיתן של רוב העבודות
היא עריכת תבנית. ומהי תבנית זו לדפוס? - זהו שרטוט מדוייק המראה לסדר באלו אותיות
ישתמש, יהיו הרחוקים וכיוצא בזה. לשרטוט זה את קוראים מתוות, הוא נערך על-ידי המשרטט
כבכל עבודה כיום, כן גם בדפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה! ראשיתן של רוב העבודות היא
עריכת תבנית. ומהי תבנית זו לדפוס? - זהו שרטוט מדוייק המראה לסדר באלו אותיות ישתמש,

הדסה רביגל ועבה, מצוירת ע"י הנרי פרוידלנר
1958 ±. תארת שממנה סודר ספר זר.

31 כבכל עבודה כיום, כן גם ברפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה! ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. ומזה תבנית זו לרפוס? זהו שרטוט מדויק המראה לסדר באלו אותיות ישתמש, יהיו הרווחים וכיוצא-בה. **כבכל עבודה כיום, כן גם ברפוס, סוף מעשה במחשבה תחיל**

גל, מצוירת על-ידי אריק גיל, תאמן האנגלי
הדגל, 1937 ±. הורכבו לכתב זה אחדות מן
התכונות האופייניות לרבתיות לטיניות.

32 כבכל עבודה כיום, כן גם ברפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה! ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית.

גנוזות, מאת אריה פלד (שדח) לפי ציורו של
ר' לף, מבוסס על כתב מצבה מוזמאה ד"5.

33 כבכל עבודה כיום, כן גם ברפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה! ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנ

הצבי עבה ודק, מאת תיאן צבי האוסמן ומשה
שפיצר, 1957-1959. חידוש הצורות העתיקות
ברוח זמננו.

34 כבכל עבודה כיום. כן גם ברפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה! ראשיתן של רוב העבודות היא עריכת תבנית. כבכל עבודה כיום, כן גם ברפוס, סוף מעשה במחשבה תחילה

אותיות לטיניות

השפעת הגומלין בין הטיפוגרפיה העברית ובין הטיפוגרפיה הלטינית (בעיקר הגרמנית והאנגלית) הייתה ועודנה גדולה, והיא גם מובנת. רבים ממחדשי הטיפוגרפיה העברית, כמו משה שפיצר והנרי פרידלנדר, גדלו באירופה ולמדו את מקצוע הטיפוגרפיה בגרמניה. בעת לימודיהם באקדמיות שבגרמניה הם ראו הרבה מן הנעשה בתחום הזה בארצות אחרות, והיו נתונים להשפעה חזקה של המגמות ששלטו בטיפוגרפיה האנגלית. מה שלמדו היה לחלק מאישיותם ומאופיים, וכאשר הם פנו לעברית, העקרונות והניסיון שרכשו היו לחלק מיצירתם.

לא כאן המקום לסקור סקירה נרחבת את הטיפוגרפיה האירופית בזמן החדש, והספרות בנושא הזה עשירה ומקיפה. בחוברת הזאת הייתי רוצה להצטמצם בכמה סיפורים קטנים על אותיות לטיניות ועל שמותיהן. לאותיות למיניהן יש שמות. מקצת השמות דמיוניים, ויש שמות שיש להם סיפור בדומה לשמות פרטיים ולשמות משפחה של אנשים.

Times New Roman

האותיות המפורסמות והנפוצות ביותר בעולם המשתמש באלף-בית הלטיני נקראות Times New Roman ובדרך כלל הן נקראות פשוט Times. האותיות האלה מככבות בפרסומים מאנגליה ועד לקשמיר ומאלסקה ועד לישראל. האות הזאת עוצבה בשנת 1929 בידי סטנלי מוריסון (Stanley Morrison) לפי הזמנה של העיתון היומי המפורסם Times שעד אז סודר באות ממשפחת "דידו" שאחד המאפיינים שלה הוא ההבדל הגדול בין קוויה הדקים של האות ובין קוויה העבים. כל עוד סודר העיתון ביד - בערך עד לשנת 1880 - השימוש החוזר באותיות הביא לשבירתם או להתעבותם של רבים מן הקווים הדקים של האות. משום כך היה צריך לחדש את האותיות לעתים קרובות. ואולם בגלל האופנה הטיפוגרפית באותה העת ובגלל שמרנותם של הקוראים לא נעשה כל ניסיון לשנות את סוג האות שהייתה בשימוש כמעט בכל העיתונים באנגליה. כאשר העיתון עבר לסידור מכונה הוסיפו להשתמש באותן האותיות גם בשביל הטקסט וגם בשביל הכותרות. בשנת 1932 בערך החליטו בעלי העיתון לעשות צעד שיביא למודרניזציה של המראה החיצוני של העיתון וביקשו מן הטיפוגרף המפורסם סטנלי מוריסון לעצב מחדש את העיתון מקצה לקצה, בכלל זה כמובן החלפת אותיות הטקסט והכותרות, ובמידה רבה גם שינוי של סגנון המודעות. מוריסון לא מצא אף אות שהייתה בשימוש בזמנו שהתאימה לגמרי למטרה שהוצבה לפניו. הוא עיצב אפוא אות חדשה (בכלל זה גם את

צורתה הנוטה והשמנה) שכונתה באופן טבעי בשם Times New Roman (אות הטיימס החדשה). היום בעולם הקורא וכותב באות לטינית היא ממלאת בערך אותו התפקיד שממלאה בעברית האות "פראנק-ריהל" שתיארתי קודם, זאת אומרת היא האות הנפוצה ביותר לעיתונים, לספרים ולעבודות מסחריות בכל העולם. בשנת 1992 העיתון Times הזמין אצל גרפיקאי נודע שינוי או שיפור האות המתאים יותר לסידור במחשב. השינוי המקורי (בשנת 1932) עלה 700,000 לירות סטרלינג, השינוי השני "רק" 300,000!

ABCDEFGHIJKL
 MNOPQRSTU
 VWXYZ
 abcdefghijklmnopq
 rstuvwxyz
 1234567890&\$ç£¥fifl
 æœÆŒÅßÇÏÎÏÏã§†

10/11

In our house we had a cat with the grandiose name of Gonnosuke. Usually with cats and dogs we know who the mother is but not the father. A cat with a large belly wondered into the house of my younger sister and her husband and gave birth to five kittens. While the mother was a pure white thoroughbred Chinchilla, the kittens were black and white tabbies of mixed breed. One of these came to our house about two weeks after its birth and was given the name Gonnosuke. At that time we already had one female Shiba dog and one female brown tabby cat in our house comprising only 13 thubos. The dog was called Momo and the

16/17

In our house we had a cat with the grandiose name of Gonnosuke. Usually with cats and dogs we know who the mother is but not the father. A cat with a large belly wondered into the house of my younger sister and her husband and gave birth to five kittens. While t

Times New Roman

The Times

LONDON, WEDNESDAY, SEPTEMBER 28, 1932

DEATHS (continued)

ROBINSON—The aged, 76, of 104, Broomfield Road, London, N.W.1, died on September 27, 1932, at the residence of his daughter, Mrs. Thomas Robinson, 104, Broomfield Road, London, N.W.1.

WILSON—The aged, 76, of 104, Broomfield Road, London, N.W.1, died on September 27, 1932, at the residence of his daughter, Mrs. Thomas Robinson, 104, Broomfield Road, London, N.W.1.

PERSONAL

THE change for the first time in the history of the Times has been announced, and will be in force from the 1st of October, 1932. The new price will be 1s. 6d. per copy, and the subscription price will be 17s. 6d. per annum in advance. The new price will be 1s. 6d. per copy, and the subscription price will be 17s. 6d. per annum in advance.

PERSONAL (continued)

THE change for the first time in the history of the Times has been announced, and will be in force from the 1st of October, 1932. The new price will be 1s. 6d. per copy, and the subscription price will be 17s. 6d. per annum in advance.

PERSONAL (continued)

THE change for the first time in the history of the Times has been announced, and will be in force from the 1st of October, 1932. The new price will be 1s. 6d. per copy, and the subscription price will be 17s. 6d. per annum in advance.

BUSINESS OFFERS

WILL be offered in the form of a prospectus, and will be in force from the 1st of October, 1932. The new price will be 1s. 6d. per copy, and the subscription price will be 17s. 6d. per annum in advance.

העיתון הלוונדני תומס לפני שינוי הטיפוגרפיה. אורז זו היתה בשימוש העיתון כ-100 שנה

DEATHS (continued)

FRANK—The aged, 76, of 104, Broomfield Road, London, N.W.1, died on September 27, 1932, at the residence of his daughter, Mrs. Thomas Robinson, 104, Broomfield Road, London, N.W.1.

WILSON—The aged, 76, of 104, Broomfield Road, London, N.W.1, died on September 27, 1932, at the residence of his daughter, Mrs. Thomas Robinson, 104, Broomfield Road, London, N.W.1.

PERSONAL

THE change for the first time in the history of the Times has been announced, and will be in force from the 1st of October, 1932. The new price will be 1s. 6d. per copy, and the subscription price will be 17s. 6d. per annum in advance.

PERSONAL

THE change for the first time in the history of the Times has been announced, and will be in force from the 1st of October, 1932. The new price will be 1s. 6d. per copy, and the subscription price will be 17s. 6d. per annum in advance.

PERSONAL

THE change for the first time in the history of the Times has been announced, and will be in force from the 1st of October, 1932. The new price will be 1s. 6d. per copy, and the subscription price will be 17s. 6d. per annum in advance.

BUSINESS OFFERS

WILL be offered in the form of a prospectus, and will be in force from the 1st of October, 1932. The new price will be 1s. 6d. per copy, and the subscription price will be 17s. 6d. per annum in advance.

ימים אחרי-כך - העלתון אחרי השינוי הטיפוגרפי שעשה סטנלי מוריסון - Times New Roman

ABCDEFGHIJKLM
NOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopq
rstuvwxyz
1234567890&\$¢£¥

PALATINO

16/17

In our house we had a cat with the grandiose name of Gonnosuke. Usually with cats and dogs we know who the mother is but not the father. A cat with a large belly wondered into the house of my younger sister and her husband and gave birth to five kit

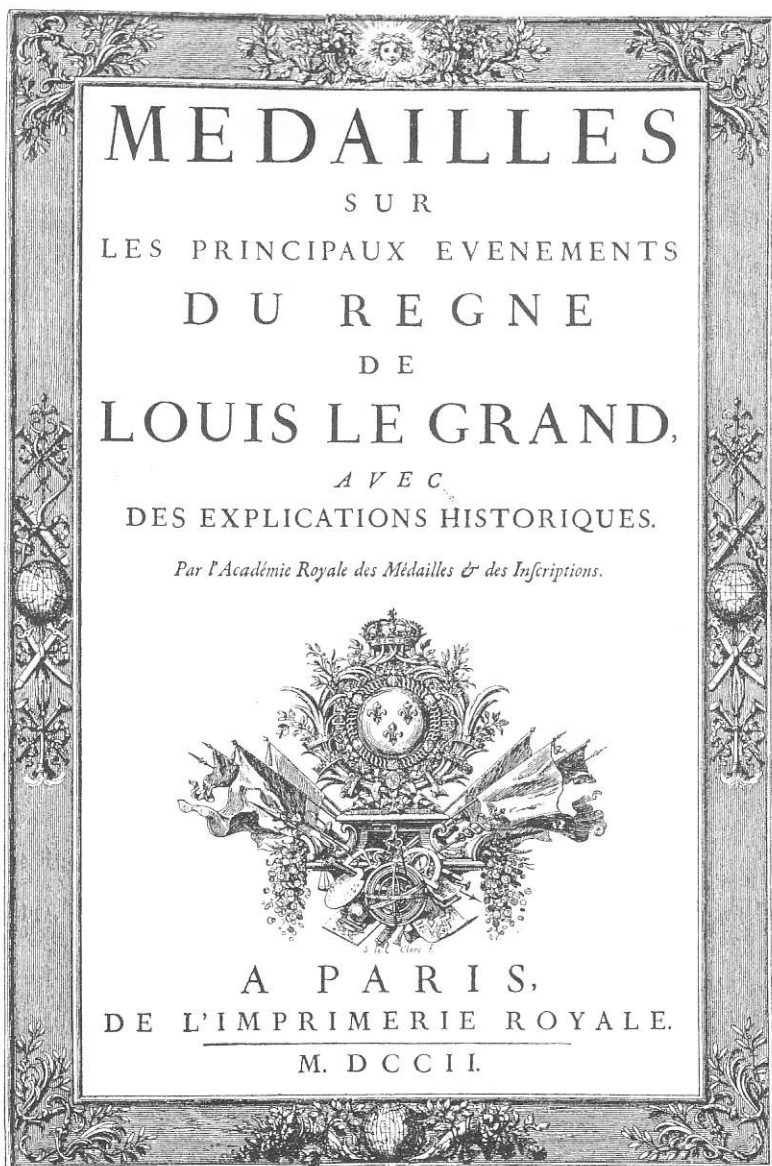
אותיות PALATINO בשימוש

Palatino

אות אחרת שאת שמה מלווה סיפור היא האות Palatino של המעצב הגרמני הרמן צפף (Herman Zapf) - אות מודרנית, אלגנטית, יפה וקריאה. האות הזאת קרויה על שם המוציא לאור האיטלקי G. B. Palatino שחי במאה ה-17, ועל שם חבל הפלאטינאט אשר בה העיר וורמיזה (Worms) - עיר בעלת עבר מפואר והיסטוריה חשובה בתולדות עם ישראל, עירו של רש"י.

Romain du Roi

שם אחד בעל משמעות והיסטוריה מעניינת שייך לתקופה קדומה יותר. במאה ה-18 רווח בארצות אירופה סוג של אותיות קלסיות שהיו מבוססות על כתב הסופרים האיטלקים מתקופת הרנסאנס, התקופה שבה גם צורתן של אותיות הדפוס העבריות התגבשה סופית, והיא נשמרת גם היום. האופנה בטיפוגרפיה בעת ההיא הושפעה במידה רבה מטכניקת החיתוך או הצריבה בנחושת. בטכניקה זו, המייצרת באמצעות מחט קווים דקים מאוד, מתקבל ניגוד בולט מאוד בין קווי האותיות הדקים ובין קוויהן העבים. הסגנון הקלסי האיטלקי הזה נראה מיושן, לכן בית הדפוס הממשלתי בצרפת שנקרא

Romain du Roi

"בית הדפוס של המלך" (Imprimerie du Roi) הזמין ממעצב מפורסם בשם פורנייה (Fournier) אות חדשה שנקראה Romain du Roi, "הרומית של המלך". האות הזאת, ששימשה להדפסת מסמכים רשמיים בכל צרפת, הייתה לדוגמה אופנתית בכל אירופה ובעקבותיה באו אותיות מפורסמות שעוצבו ברוחה, כגון Bodoni, Didot. היום, מסמכים רשמיים כגון דרכונים, שטרות כסף, איגרות חוב וכו' נעשים בשיטות גרפיות המקשות על זיופים, ואין עוד מונופול לסוג אותיות רשמי, כפי שהיה לאות "הרומית של המלך".

ביבליוגרפיה

הספרות על אותיות דפוס עבריות, עתיקות ומודרניות, מפוזרת במאמרים בתוך ספרים, כתבי-עת ועלונים. הרשימה הבאה היא על קצה המזלג בלבד, אך ממנה יוכל הקורא להרחיב את היריעה לפרסומים נוספים.

ש. בנר, א"ד, ספר הדפוס, תרגם מגרמנית גדעון שטרן (הפרק על טיפוגרפיה עברית נכתב בידי צבי נרקיס). הוצאת האיגוד הארצי של פועלי דפוס ורשת עמל, 1992. 354 עמ'. כריכה קשה.

שפיצר משה (עורך), אות היא לעולם: קובץ מאמרים מוקדש לעיצוב האות העברית, ירושלים: הוצאת משרד החינוך בשיתוף האגודה לאמנות יהודית, תשמ"א, (מהדורה שנייה: תש"ן). 109 עמ'. כריכת קרטון.

אות עברית חדשה, קטלוג התערוכה בעריכת איתי תמרי (עברית ואנגלית), תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, הגלריה האוניברסיטאית, תשמ"ה/1985. 64 עמ'. כריכת נייר.

Sean Jenet, *The Making of Books*, Faber & Faber 1951, 474 pp. incl. 199 illustrations. hardcover.

Oliver Simon, *Introduction to Typography*, London: Penguin Books and Faber & Faber 1945 (reprinted 1954). ix + 117 pp. paperback.

S. H. Steinberg, *Five Hundred Years of Printing*, Penguin Books 1955, 277 pp. + 32 plates. paperback.

Henri Friedlander, *Die Entstehung meiner Hadassah Hebräisch* (no publisher's name). Third publication in a series of articles on book design, illustration and lettering edited by Kurt Christians & Richard von Sichowsky (in German), Hamburg 1967, 78 pp.

אחרית דבר

החוברת הזאת היא עיבוד של הרצאה שהשמעתי באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים בשנת 1998.

מטרת ההרצאה היתה לעורר עניין בטיפוגרפיה ובאות העברית אצל אנשים שמעולם לא שמעו על הנושא או לא היו ערים לו. ידידים המליצו לי לעבד את נוסח ההרצאה ולהוציאה לאור כחוברת, צירוף דוגמאות של סוגי אותיות.

החוברת איננה ספר לימוד ואף לא מבוא לטיפוגרפיה. היא מעין פיתיון לקוראים שנועד לפקוח את עיניהם להיבטי העיצוב של הספר המודפס בכלל ושל האות המודפסת בפרט, ואולי אף לעורר בהם את הרצון להרחיב את ידיעותיהם בנושא. הביבליוגרפיה התמציתית שבסוף החוברת עשויה לפתוח פתח לקריאה נוספת.

תודתי הלבבית לגב' צופיה לסמן אשר קודם כל עודדה אותי לפרסם את הדברים, אחר-כך ערכה את הנוסח, הוסיפה הערות חשובות, גילתה ותיקנה שגיאות ועזרה לי לפתור בעיות רבות שהתעוררו במרוצת הוצאתה לאור של החומר.

גדעון שטרן